

ГУМАНІСТИЧНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Бєдная В.Б. (м. Київ)

Анотація

В статті дається аналіз гуманістичного призначення інфраструктури соціальної роботи, проблеми творення і відтворення людини як єдиного джерела соціального світу, розвиток галузей соціальної інфраструктури.

Ключові слова

ГУМАНІЗМ, СОЦІАЛЬНА РОБОТА, ІНФРАСТРУКТУРА, МОДЕРНІЗАЦІЯ, ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, СОЦІАЛЬНИЙ СВІТ, СОЦІАЛЬНИЙ ПРАЦІВНИК, КОМУНІКАТИВНА ФУНКЦІЯ ІНФРАСТРУКТУРИ, ГУМАНІЗМ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.

Вступ

Високорозвинена європейська соціальна держава забезпечує розвиток людського потенціалу, бере на себе відповідальність за соціальну справедливість, безпеку, рівність, добробут громадян та соціальну злагоду в суспільстві. Становлення України як соціальної держави можливе завдяки реалізації багатьох стратегічних пріоритетів, серед яких — утвердження гуманізму та інших загальнолюдських цінностей. Метою даної статті є спроба дослідження гуманістичного призначення інфраструктури соціальної роботи в процесі модернізації українського суспільства.

Обговорення проблеми

Зародження соціальної роботи й освіти в цій галузі було зв'язано з громадянським суспільством. Основні принципи психології, педагогіки, різних парадигм соціальної науки сформували головну ідею соціальної роботи про те, що в прагненні до досягнення стабільності і внутрішньої впевненості як на рівні кожного окремого індивіда, так і на рівні суспільства в цілому, варто спиратися на особистість, як на активного і творчого суб'єкта. Людей не можна пристосувати і змінити під рішення, вони самі повинні активно брати участь у процесі рішення проблем.

Сутність соціальної роботи в будь-якому суспільстві – це творення і відтворення людини як єдиного джерела соціального світу і головного суб'єкта соціального життя. Зазначимо, що комплексному відтворенню робочої сили людини в процесі реалізації її особистих і суспільних потреб сприяє сукупність галузей і видів діяльності, які в науковій літературі названі соціальною інфраструктурою [1].

Розвиток галузей соціальної інфраструктури враховує основні задачі соціальної політики, спрямованої на поліпшення якості життя населення, підвищення рівня його добробуту і довголіття, формування і відтворення здорового, творчо активного покоління. Зміст актуальних проблем соціальної роботи в Україні можна

проаналізувати на основі Указу Президента України “Про Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року”, згідно з яким, пріоритетами у соціальній політиці української держави є створення умов для забезпечення достатнього життєвого рівня населення, розвитку трудового потенціалу, формування середнього класу, недопущення надмірної диференціації населення за рівнем доходів, проведення пенсійної реформи, надання адресної підтримки незахищеним верствам, всебічного розвитку освіти, культури, поліпшення охорони здоров'я тощо.

Як слушно зазначає доктор філософських наук, професор В.П.Бех, “саме завдяки громадянському суспільству, на відтворення якого націлена соціальна робота... може сформуватися той бажаний середній клас, про який так багато говориться в сучасній літературі. ... соціальна робота не творить стани, а лише піднімає загальний рівень гарантованості родового життя на більш високий рівень. Це означає, що в умовах, коли найменше захищений стан в країні гарантовано не опускається нижче визначеного державою рівня, середній клас майже автоматично піднімається на більш високий рівень” [2].

Добробут суспільства, якщо воно прагне до гуманності і справедливості, вимагає альтруїстичних дій для реалізації не тільки своїх потреб, але і потреб соціально уразливих груп. Сучасні потреби можна класифікувати, як: фізіологічні; соціальні (потяг до спілкування); духовні (інтелектуальні), емоційні, етичні, естетичні тощо.

Реалізація основних вітальних (життєвих, фізіологічних) потреб за участю державних структур створює основи соціальної політики в рамках системи соціального обслуговування населення, органів охорони здоров'я, установ виховання й освіти, житлової, демографічної політики і т.д.

Задоволення первинних життєвих потреб дозволяє перехід на інший рівень – соціальний, який охоплює комунікативні, інформаційні й інші потреби. Тут визначається місце соціальної роботи, як “особливого виду діяльності, метою якого є задоволення соціально гарантованих та особистісних інтересів та потреб різних груп населення, створення умов, що сприяють відновленню чи покращенню здатності людей до соціального функціонування” [3].

Для реалізації цієї тези необхідним є удосконалювання умов життєдіяльності, зміни організаційних форм і методів керування. Специфічність, багатоаспектність, різноплановість проблем вимагають створення різних спеціалізованих служб, програм, які мають належне науково-методичне, кадрове забезпечення, принцип організації. Іншими словами, вимагаються засоби створення умов життєдіяльності для матеріального і духовного відтворення населення, тобто виникає необхідність інфраструктурного забезпечення соціальної роботи для підтримки її контингенту.

З нашого погляду, інфраструктура соціальної роботи охоплює елементи соціальної інфраструктури як комплексу галузей і видів діяльності, об'єднаних функціональним призначенням – наданням послуг по забезпеченню життєдіяльності населення і відтворенню трудового потенціалу.

Для пояснення розглянемо медичне обслуговування, інфраструктурними елементами-установами якого є лікарняні та поліклінічні заклади, фельдшерські і акушерські пункти, будинки-інтернати, аптеки і аптечні пункти тощо, тобто всі матеріально-речовинні засоби задоволення фізичних та психологічних потреб населення.

Прикладом елементів інфраструктури соціальної роботи в галузі медичного обслуговування може бути відділення спеціалізованої медико-соціальної допомоги вдома, соціально-реабілітаційний центр для неповнолітніх, центр соціально-медичного обслуговування родини і дітей, стаціонар для обслуговування літніх громадян, психологічні служби, кризовий центр допомоги жінкам, центр соціального обслуговування пенсіонерів і інвалідів тощо.

Освіта також є елементом соціальної інфраструктури. Освітнянські потреби населення задовольняються у дитячих дошкільних установах, загальноосвітніх школах, професійно-технічних училищах, середніх спеціальних та вищих учбових закладах, наукових центрах під час методичних і науково-практичних семінарів, лекцій, стажування.

Для задоволення освітянських потреб людей, які мають обмежені можливості і потребують допомоги, наприклад, інвалідів, застосовується робота вдома з викладачами освітніх закладів або за допомогою дистанційного спілкування, що набуває стрімкого поширення на території України. Центри соціальної адаптації підлітків і молоді, дитячий соціальний притулок, служба планування родини тощо – це установи інфраструктури соціальної роботи.

Аналогічно можна розглядати елементи інфраструктури соціальної роботи в контексті будь-якої галузі соціальної інфраструктури – житлове забезпечення, побутове обслуговування, торгівля і громадське харчування, транспорт та зв'язок, охорона здоров'я, освіта, культура, фізичне виховання, умови для відпочинку.

Зазначимо, що призначенням інфраструктури соціальної роботи є підтримка стабільності, морального здоров'я суспільства, зміцнення гуманістичних основ держави і пріоритету особистості та її прав у державній політиці. Система установ соціальної підтримки є не тільки предметним доказом моральних імперативів суспільства, але і визначеною мірою перерозподілом суспільних благ і ресурсів. Розвиненість системи соціального забезпечення – це показник розвитку громадянського суспільства, демократизму та гуманізму влади.

Принцип гуманізму можна вважати центральним для соціальної роботи, бо він визнає унікальність людського життя і розглядає людину з точки зору самостійного рішення нею своїх проблем, активізації її особистісного потенціалу.

Основою поняття гуманізм (від лат. *humanitas* – людяність) є переконання в безмежності можливостей людини і її здібностей до удосконалювання, вимога захисту гідності особистості, її волі, ідея про право людини на щастя і про те, що задоволення її потреб і інтересів повинне бути кінцевою метою суспільства [4]. Цей термін був запроваджений італійськими гуманістами, які, в свою чергу, запозичили його у римського мислителя I століття Цицерона.

За часів Ренесансу, стрижнем гуманістичного світогляду було усвідомлення величі та безмежних можливостей людини, яка є найбільш прекрасною, шляхетною, наймудрішою і найсильнішою істотою, що постає над усіма живими створіннями. Саме в індивіді гуманісти знайшли ті риси, що найбільше відрізняють людські істоти від інших організмів – здатність до спілкування, мислення, рефлексії, творчості. Саме в індивіді вбачали вони джерело цінування того, що є специфічно людським – і що, отже, має слугувати основою економічного й політичного порядку. Для реалізації вказаних вище здатностей, індивідам потрібні дві умови: свобода й освіта. Держава має якнайменше втручатись у свободу індивіда та її прояви; водночас однією з цілей держави має бути заохочення і захист прав індивіда. З іншого боку, здібності й таланти не мають бути знехтувані чи ігноровані – їх слід пробуджувати, підтримувати й вирощувати за допомогою освітнього процесу, орієнтованого на зростання й розвиток здатностей індивіда. І.Гердер писав: “Гуманність – це скарб і нагорода за всю працю людську... Виховання гуманності є справа, якою варто займатися постійно; інакше ми усі ... повернемося до тваринного стану, до скотинячої брутальності” [5]. Кінцевою метою політичної та освітньої практики, що відповідає вказаним умовам, є якнайповніша реалізація потенціалу кожної особи.

Принципи гуманістичних відносин, що зв'язані з активним неприйняттям і протидією будь-яким формам насильства – фізичного, психологічного, економічного, ідеологічного, енергійно впроваджуються у світове співтовариство в якості економічних, соціальних, культурних прав людини. Згідно з цими причинами, людина має право на працю, її справедливі і сприятливі умови, відпочинок, дозвілля, медичне обслуговування, освіту, культурне самовираження.

Гуманістичний зміст соціальної роботи полягає у тому, щоб навіть у ситуації нерівних умов (фізичних, матеріальних, соціальних та ін.) дати можливість кожному реалізувати свої плани, інтегрувати осіб з обмеженими можливостями в основні процеси трудової і суспільної життєдіяльності. Звідси формулюється мета розвитку інфраструктури

соціальної роботи – її орієнтація на створення матеріально-речовинних засобів для забезпечення життєдіяльності населення через творення та відтворення сутнісних сил людини і формування умов для соціально-економічного розвитку суспільства.

Інфраструктура соціальної роботи виконує ряд важливих функцій. Гуманістичну функцію, фундаментом якої є переконання в безмежності можливостей людини та її здатності до удосконалювання, вимога захисту гідності особистості, її волі, ідея про право людини на щастя і про те, що задоволення її потреб та інтересів повинно бути кінцевою метою суспільства, ми, природно, вважаємо головною функцією інфраструктури соціальної роботи. Для ілюстрації гуманістичного призначення інфраструктури соціальної роботи акцентуємо увагу лише на освітянських питаннях, головним серед яких є актуальність підготовки фахівців в галузі соціальної роботи.

Ця думка знаходить своє підтвердження у постійному процесі створення інститутів, факультетів, кафедр соціальної роботи, метою яких є підготовка освічених професіоналів з організації та забезпечення кадровим потенціалом інфраструктури соціальної роботи.

Гуманістичний аспект періоду навчання майбутнього фахівця в галузі соціальної роботи є найважливішим етапом соціалізації студента. Він покликаний забезпечити формування і культивування ціннісних орієнтацій особистості, її здібностей, ефективну адаптацію до соціально-економічних умов, що динамічно змінюються, розвиток рефлексивного-гуманістичного менталітету майбутнього спеціаліста та ін.

При цьому важливим елементом змісту освіти є ціннісні пріоритети майбутнього фахівця в сфері професійної діяльності. Необхідність їхнього формування у вузі обумовлена самим характером професійної діяльності спеціаліста в галузі соціальної роботи, що досить специфічна за характером, тому що об'єднує психологічні, етичні, правові та інші аспекти життєдіяльності людини. У цьому зв'язку досить важливою задачею є формування у студента адекватного розуміння необхідності, можливості і міри свого професійного втручання в особисте життя іншої людини.

Велике значення для розвитку та дієздатності інфраструктури соціальної роботи також має аксіологічна функція, яка полягає у визнанні системи цінностей людини – її життя, безпеки тощо. Аксіологія, як філософське вчення, досліджує духовні цінності та їх співвідношення з реальним світом. Ціннісне відношення людини до світу і до самої себе формується у визначену ієрархію цінностей, на вершині якої розташовуються свого роду абсолютні цінності, зафіксовані в тих або інших суспільних ідеалах.

Інфраструктура соціальної роботи виконує функцію соціалізації, покликану допомогти людині засвоїти соціальний досвід, систему соціальних зв'язків та відносин. Через соціалізацію відбувається успадкування і перетворення індивідами соціального досвіду у власні установки, орієнтації, навички, уміння, здібності тощо. За критерієм наявності мети щодо засвоєння соціального досвіду, розрізняють соціалізацію цілеспрямовану та стихійну. Зрозуміло, що цілеспрямована має місце в тому випадку, коли людина ставить мету стосовно змісту соціального досвіду, який вона прагне засвоїти і знає, яким чином здійснити цей процес. Коли ж засвоєння людиною норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів відбувається без визначення мети та механізмів їх засвоєння, місце має стихійна соціалізація. Говорячи про інфраструктуру соціальної роботи, наголосимо на тому, що її елементи сприяють процесу як цілеспрямованій, так і стихійній соціалізації індивіда з визначеними життєвими проблемами. Етапами соціалізації є адаптація, індивідуалізація та інтеграція протягом життя.

Комунікативна функція інфраструктури соціальної роботи дозволяє людям спілкуватися один з одним, накопичувати та транслювати соціальний досвід за допомогою знакової системи. Такими знаками виступають слова, поняття, символи, мова музики та живопису, засоби виробництва, предмети споживання. Важливе значення для налагодження та підтримки комунікації має технічна культура суспільства. Все частіше ми стаємо свідками того, як за допомогою технічних засобів все більшого значення набуває непряме спілкування. Але зазначимо, що для соціальної роботи значення мають прямі комунікативні зв'язки соціального працівника і клієнта, що полягають в довірливому, неформальному характері їх взаємовідносин.

У центрі нового світогляду в умовах глобалізації, покликаної забезпечити соціальне ефективне освоєння світу, є вже не просто людина з абстрактною гуманістичною системою цінностей, а все людство з конкретною системою нагальних матеріальних та духовних потреб. Метою глобального розвитку має бути не матеріальне виробництво і споживання, а розвиток інтелектуально-духовної сфери. Через акумулятивну функцію інфраструктура соціальної роботи творить та відтворює соціальний капітал.

Поворот до людини, її матеріальних та духовних потреб, орієнтація на творчий потенціал членів суспільства свідчать про зростання уваги й розуміння необхідності зменшення негативних наслідків глобалізації та їх впливу на людей. З огляду на це стає актуальним створення певного набору адресних превентивних заходів у сферах соціального забезпечення, зайнятості, освіти, охорони здоров'я тощо стосовно найуразливіших верств населення на випадок несприятливих змін або економічної кризи.

Залежно від масштабності соціальної роботи, ці функції можуть бути реалізовані на індивідуальному або колективному рівнях. Індивідуальний рівень – це безпосередня робота з конкретною людиною. Колективний рівень єднає собою групу людей, громаду, трудовий колектив, населення міста і т.п. Крім цього, реалізація названих функцій, може здійснюватися на державному, регіональному, місцевому рівнях.

Висновки

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що дослідження гуманістичного аспекту в соціальній роботі та її інфраструктурному забезпеченні має основоположне значення. Але розгляд гуманістичного призначення елементів інфраструктури соціальної роботи у взаємозв'язку з іншими функціями, які мають певне значення для подальших наукових розвідок, сприятиме більш ґрунтовним висновкам. Необхідно зрозуміти, що гуманізація суспільних відносин становить не утопічний проект, а компонент того вектора суспільного розвитку, який, набираючи нині силу, дає людству надію на виживання у сучасну кризову епоху. Усвідомлення цього спонукає продовжувати роботу в даному напрямі.

Джерела

1. Тощенко Ж.Т. Социальная инфраструктура: сущность и пути развития. – М.: Мысль, 1980. – 206 с.
2. Бех В.П. Цілісність соціальної роботи: методологічні, теоретичні та праксеологічні аспекти // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2002. - № 1. – С. 34.
3. Социальная работа: теория и практика: Учебн. пособие / Отв. ред. д.и.н., проф. Холостова Е.И., д.и.н., проф. А.С.Совина. – М.: ИНФРА-М, 2001. – С. 5.
4. Современная философия: Словарь и хрестоматия. Ростов-н/Д: Феникс, 1995. – С. 21.
5. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества. – М., 1977. – С. 111.

Стаття надійшла 19.01.2005